

Auguste de Gérando

TRANSILVANIA

ȘI

LOCUITORII SĂI

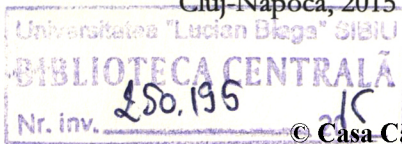
II

Traducere din limba franceză de
Ana-Maria Stan

Traducere din limba latină
de Lukács József

Aparat critic de
Ana-Maria Stan și Lukács József

Casa Cărții de Știință
Cluj-Napoca, 2015

© Casa Cărții de Știință, 2015

TABLA DE MATERII

Notă asupra ediției.....	5
XVII. Orașele săsești. – Orăștie – Sebeșul Săsesc – Sibiu – Cisnădie. Industria săsească – Șelimbăr. Andrei Báthory – Cristian. – Emeric Thököli – Defileul <i>Turnu Roșu</i>	9
XVIII. Făgăraș – Baronii liberi.....	37
XIX. Sașii.....	51
XX. Brașovul.....	68
XXI. Râșnov – Cetatea Bran – <i>Colibașii</i> – Zărnești – Mihail Teleki.....	86
XXII. Comitatul <i>Trei Scaune</i> – Târgu Secuiesc – <i>Muntele Puturosu</i> – Cetatea Bálványos – Cei din neamul Apor/Opor – Peștera Mare de la Merești.....	97
XXIII. Lutița – Odorheiul Secuiesc – Vlăhița – Praid – Minele și stâncile de sare – Sovata – Apele minerale.....	117
XXIV. Secuții.....	134
XXV. Sighișoara – Un târg – Seleușul Mare. Ioan Kemény – Dumbrăveni. Mihail Apafi – Călugărul – <i>Armenii</i> – Mălâncrav – Mediaș – Benești	159
XXVI. Castelul din Criș - Un drum prin pădure – Dârlos – Vechi picturi – Gogan – Tradiții dacice	177
XXVII. Bahnea – Hoghiz – Cetatea de Baltă – Sânmiclăuș – Conte Nicolae Bethlen – <i>Memoriile sale</i> – Despre câteva lucrări scrise în franceză de către unguri – <i>Francezii Orientului</i>	188

XXVIII. <i>Câmpia Transilvaniei</i> – Târgu-Mureș – Biblioteca	
– Colegiul – Tabla regală – Administrarea justiției	
– Insurecția din 1703 – Marșul <i>Rákóczi</i>	
– Cântece naționale.....	210
XXIX. Gurghiu – Castelul din Brâncovenești (Ieciu)	
– Biserica din Herina – Bistrița – Rodna.....	232
XXX. Regimentele grănicerești	246
XXXI. Râul Someș – Beclean – <i>Evreii</i> – Chiraș	
– Legende – Ruinele de la Cristeștii Ciceului	
– Dej – Gherla – Bonțida.....	261
XXXII. Cetatea Chioarului – Minele din nord	
– Munții Gutâi – Satulung.....	279
Note [Anexe]	297
Turcicae Litaniae	299
Diploma leopoldină și Rezoluția Alvincziana.....	302
Observații asupra tăblițelor cerate găsite în Transilvania	
[la Roșia Montană]	322
Notiță despre herghelile de cai din Transilvania	341

Capitolul XVII

Orașele săsești. – Orăștie¹ – Sebeșul Săsesc² – Sibiu³
Cisnădie.⁴ Industria săsească – Șelimbăr.⁵ Andrei Báthory
Cristian.⁶ Emeric Thököli – Defileul *Turnu Roșu*⁷

Ținutul ocupat de către sași se deosebește de cel al ungarilor atât prin aspectul său democratic, cât și prin costumul, alura și fizionomia locuitorilor săi. Nu se văd acolo, la țară, nici case de nobili, nici altceva care să anunțe prezența unui suzeran. Cirezile de boi și turmele de cai care pasc în jurul satului aparțin doar țăranilor, și se simte de la prima vedere că există între toți locuitorii un fel de egalitate republicană.

Într-adevăr, în Transilvania, sașii au o poziție specială. Ei nu au cucerit pământul, la fel ca maghiarii; nu au fost deposedați de acesta, la fel ca românii: ceea ce face ca, nefiind nici învingători, nici învinși, să nu fie nici seniori și nici patronați; ei sunt pur și simplu supuși ai regelui, iar teritoriul lor se numește *fundus regius*⁸. Chemați în

---

¹ În original, *Szászváros* (magh.) – [n. AMS.]

² În original, *Müllenberg* (germ.) – [n. AMS.]

³ În original, *Hermannstadt* (germ.) – [n. AMS.]

⁴ În original, *Heltau* (germ.) – [n. AMS.]

⁵ În original, *Schellenberg* (germ.) – [n. AMS.]

⁶ În original, *Gross-Aue* (germ.) – [n. AMS.]

⁷ În original, *La Tour Rouge* (fr.) – [n. AMS.]

⁸ *Fundus regius* – denumirea în limba latină a teritoriului din sudul Transilvaniei, delimitat, în linii mari, între localitățile Sebeș (la vest) și Drăușeni (la est), respectiv între râurile Mureș (la nord) și Olt (la sud). Teritoriul este denumit în română *Pământ crăiesc*, în germană *Königsboden*, în maghiară *Királyföld*. [n. LJ.]

Transilvania pentru a popula țara și pentru a cultiva pământul, ei au adus în calitate de coloniști germanii egalității, care s-au dezvoltat în instituțiile lor. Primii sași au apărut în Transilvania la mijlocul secolului al XII-lea, în timpul domniei lui Géza al II-lea⁹. Acest prinț le-a acordat anumite libertăți, care au fost recunoscute în mod solemn în 1224, de către regele Andrei al II-lea¹⁰, autorul *Bulei de Aur*¹¹, sub care ei luptaseră cu vitejie în Palestina.

Privilegiul dat de Andrei, confirmat o sută de ani mai târziu de către regele Carol I de Anjou¹², stabilea drepturile și îndatoririle sașilor¹³: „*Tot teritoriul începând de la Orăștie până la Baraolt, împreună cu pământul secuilor din Seps și cu pământul Draos, să fie un popor, și să se socotească sub un jude, desființându-se*

---

⁹ Géza al II-lea (1130-1162) – rege al Ungariei și Croației între 1141-1162. Potrivit mențiunilor din Diploma Andreanum (1224), a fost cel care a invitat pentru prima dată coloniști germani din Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană să se stabilească în sudul Transilvaniei, acordându-le privilegii. – [n. AMS.]

¹⁰ Andrei al II-lea (1175-1235) – rege al Ungariei între 1205 și 1235. Între 1211-1225 a acceptat prezența cavalerilor teutoni în Țara Bârsei, iar în 1224 a emis *Diploma Andreanum*, prin care a acordat sașilor transilvăneni numeroase privilegii juridice, sociale și economice, menținute apoi pe tot parcursul Evului Mediu, și, parțial, chiar până spre sfârșitul secolului al XIX-lea – [n. AMS.]

¹¹ *Bula de aur* – este un decret imperativ cu caracter normativ promulgat în anul 1222 de regele Andrei al II-lea la presiunea nobilimii. Este considerat prima constituție a Ungariei. Denumirea sa se referă la sigiliul de aur cu care documentul a fost autentificat de către rege. A nu se confunda cu *Diploma Andreanum* care deseori este amintit, îndeosebi de autorii germani, drept *Goldener Freibrief der Siebenbürger Sachsen*, adică Diploma/Scrisoarea privilegială de aur a sașilor Transilvăneni. [n. LJ.]

¹² Carol Robert de Anjou, cunoscut ca și Carol I (1288-1342) – rege al Ungariei între 1308-1342 – [n. AMS.]

¹³ Pentru fragmentele din *Diploma Andreanum* din 1224 citate aici de către Auguste de Gérando, am făcut apel la textul în limba română al acestei diplome, publicat în *Documente privind istoria României, veacul XI, XII și XIII. Seria C, Transilvania (1075-1250)*, București, Editura Academiei Române, 1951, p. 208-210. – [n. AMS.]

din rădăcină toate comitatele, afară de cel de Sibiu. [...] Iar pentru folosul cămării noastre să fie datori a plăti pe an cinci sute de mărci¹⁴ de argint; [...] iar trimișilor, pe care îi va orându-i majestatea regală pentru strângerea acestor bani, să nu lipsească a le plăti, pentru fiecare zi cât vor petrece acolo, câte trei lotoni pentru cheltuielile lor; [...] vor trimite cinci sute de ostași în expedițiile regale în cuprinsul granițelor regatului și peste graniță o sută, când regele va merge în persoană; iar dacă el va trimite pe un magnat al său în afara regatului [...] sau în treburile sale proprii, ei vor fi datori a-i trimite numai cincizeci de ostași. [...] Pe preoții lor să și-i aleagă liber, [...] și să le plătească dijmele [...]; le-am dat pădurea Blacorum și a pecenegilor; [...] și le dăm tuturor dreptul de a lua sare măruntă, după vechea libertate, în jurul sărbătorii fericitului Gheorghe¹⁵ opt zile, în jurul sărbătorii fericitului rege Ștefan¹⁶ opt și în jurul sărbătorii fericitului Martin¹⁷ de asemenea opt zile. [...] poruncim cu puterea noastră regală ca nimeni dintre magnații noștri să nu cuteze a cere de la majestatea noastră vreun sat sau vreun prediu; [...] dacă se va întâmpla ca noi [regele] să venim în expediție la dâșii, ei [sașii] să fie datori a da numai trei găzduiri pentru noi, iar dacă se va trimite, în treburile regelui, voievodul la dâșii, să nu lipsească a da două găzduiri [...]; negustorii să poată merge și întoarce liberi și fără vamă oriunde în regatul nostru [...]; toate târgurile lor să și le țină fără să plătească vămi”.

---

¹⁴ În Ungaria nu s-au utilizat decât monezi cu valoare mică, până la Béla I, care a introdus, în 1061, monezile de aur din Bizanț (*Thuróczy*). El a fixat valoarea acestora la patruzeci de dinari de argint (*Katona*). Unul din acești dinari valora 10 dinari actuali de Kremnitz: deci patruzeci de dinari de argint valorau patru sute de dinari actuali sau patru florini, prețul unui ducat de Kremnitz sau de Olanda. Marca ungară a lui Béla, ca și cea de Olanda sau de Köln, avea patru sferturi sau *fertones* (*vierding, farthing*). Ferto-ul valora două uncii și patru părți. Ungurii au păstrat mult timp sistemul monetar stabilit de Béla I. – (n. a.)

¹⁵ La 23 aprilie – [n. AMS.]

¹⁶ La 20 august – [n. AMS.]

¹⁷ La 11 martie – [n. AMS.]

Această cărtă, care le dădea sașilor drepturi atât de întinse, arată ce prețuire acordau regii stabilirii unei colonii germane în Transilvania. Cu timpul, ea a suferit diverse modificări.

Țara sașilor a fost multă vreme guvernată după obiceiul conținut într-un manuscris adus de la Nürnberg, adică în aceeași manieră ca și comunele din Germania. În secolul al XVI-lea, mai mulți magistrați, sub conducerea lui Albert Hütter¹⁸, judele regal al Sibiului, au elaborat o culegere de legi municipale, *statuta*, care a fost aprobată de către Ștefan Báthory¹⁹, apoi de către împăratul Leopold²⁰, și care stă la baza organizării actuale a corpului politic al sașilor.

În fruntea lor este așezată adunarea generală a națiunii²¹, care deține conducerea supremă a afacerilor, sub dependența imediată a consiliului guberniului. Ea se compune din douăzeci și doi de membri, liber aleși, care se reunesc anual la Sibiu, în ziua Sfintei Ecaterina²², și țin ședință timp de mai multe săptămâni.

Conducătorul acestei adunări este comitele națiunii săsești. Pe vremuri el era ales de rege, căci el este intermediarul dintre suveran și națiune; sub guvernarea principilor, sașii l-au ales ei înșiși; azi el este numit de rege, după prezentarea,

---

¹⁸ Este vorba de fapt de Albert Huet (1537-1607) – om politic sas, jude regal și conducător al sașilor între 1577-1607. În 1589 a elaborat un nou statut al orașului Sibiu, iar prin documentul „*Oratio de origine et anno meritis Saxonum*” a reușit să definească și să impună definitiv în Dieta Transilvaniei limitele autonomiei sașilor transilvăneni. – [n. AMS.]

¹⁹ Ștefan Báthory (1533-1586) – voievod și apoi principe al Transilvaniei între 1571-1586. După căsătoria din 1576 cu Anna Jagello a devenit și rege al Poloniei, funcție pe care a deținut-o până la moarte. – [n. AMS.]

²⁰ Leopold I de Habsburg (1640-1705) – conducător al Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană în perioada 1658-1740. În 1691 Leopold I a emis o diplomă prin care Transilvania era subordonată direct curții de la Viena, stabilindu-se totodată principiile după care aceasta urma să fie guvernată. – [n. AMS.]

²¹ *Universitas nationis saxonica* – (n. a.)

²² La 25 noiembrie – [n. AMS.]

făcută de către națiune, a trei candidați. Comitele sașilor este întotdeauna făcut membru al Consiliului guberniului, cu sediul la Cluj²³; el veghează la executarea ordonanțelor regale; convoacă „restaurațiile”, adică adunările care îi numesc pe slujbași și îi supraveghează pe funcționarii diferitelor ramuri ale administrației. În afară de adunarea generală, comitele are încă în subordine, pentru afacerile curente, un birou particular prezidat de notarul provincial. Jurisdicția sa se mai întinde și asupra administrării finanțelor naționale și asupra revizuirii conturilor, care sunt încredințate, atât una cât și cealaltă, către două birouri distincte, căci națiunea are o casă de bani specială.

Ținutul sașilor este împărțit în unsprezece ocoale, nouă scaune și două districte, care sunt toate supuse adunării generale. În fiecare din aceste districte sau scaune, administrația politică este încredințată magistraților și unui birou al ocolului, sub președinția unui prim funcționar care, în funcție de localități, se numește burgmaistru, jude suprem al districtului sau jude regal și își are reședința în orașul principal. Cel care îi urmează este însărcinat mai ales cu justiția, sub numele de jude de district sau de scaun. Puterea acestor doi magistrați se întinde asupra întregului arondisment. În schimb, primarul orașului (*Stadthann*), este, cu excepția celor două districte, atașat îndeosebi de orașul de reședință; totuși el exercită puterea polițienească în tot scaunul.

Atunci când reședința ocolului este un oraș liber, primul funcționar este secondat, pentru afacerile importante, de un senat, căruia îi este președintele firesc. Un notar și un vicenotar păstrează arhivele și poartă corespondența. Un perceptor regal, care are loc în senat, percepe impozitele. Casa reședinței este încredințată unui trezorier special.

---

²³ În original, *Clausembourg*, de la *Klausenburg* (germ.) – [n. AMS.]

Urmează apoi alți angajați, însărcinați cu afacerile secundare.

Mai mult, în fiecare oraș sau burg se găsește un consiliu comunal (*Communitat*), format din burghezi care se adună la intervale nedeterminate. Acest consiliu exercită asupra funcționarilor un drept de control extrem de extins, trimite deputații orașului în Dietă și în adunarea generală, emite acte legislative etc. Când părerile sale nu concordă cu cele ale administrației (*Magistral*), adunarea generală devine judecător și încheie diferendul.

Această împărțire a puterii între funcționari și cetățeni se regăsește de asemenea la sat. Acolo sunt prezenți pe de o parte cei bătrâni, pe de alta judecătorul și mai mulți jurați. Deasupra lor este plasat un inspector care îi pune în legătură cu administrația scaunului.

O adunare specială se reunește de două ori pe an în fiecare scaun sau district, pentru a discuta problemele ocolului. Ea se compune din doi deputați pentru fiecare sat, și dintr-un anumit număr de deputați ai localității de reședință. Dreptul de a numi funcționarii scaunului este exercitat doar de către această adunare, sau de către această adunare laolaltă cu consiliul comunal, sau de către consiliul comunal singur. Funcționarii satului sunt numiți de către comună. Anumite funcții sunt atribuite temporar, ca cea de burgmaistru, judecător de scaun etc. Se fac noi alegeri la fiecare doi ani. Judecătorul satului este de asemenea, la finalul acestei perioade, reales sau înlocuit.

Cea mai mare parte a satelor săsești se numesc „libere”. Acestea sunt cele cărora tocmai le-am descifrat privilegiile. Câteva sunt supuse scaunelor. Acestea nu participă la drepturile celorlalte; ele sunt administrate de către funcționari numiți de către inspector; dar, în virtutea privilegiilor acordate posesorilor lor de către principi, ele au o justiție specifică.

Sașii plătesc cu toții impozit²⁴. Printre ei nu există nobili. Cei care au titluri sunt considerați magnați unguri, și nu gentilomi sași.

Este un lucru curios să semnalăm prezența unor asemenea instituții într-un principat aristocratic precum Transilvania, și care se leagă de o monarhie absolută ca și imperiul austriac. Totuși, sașii nu se bucură, în raporturile lor cu suveranul, de o libertate proporțională cu autonomiile lor orașenești. La începutul acestui secol, ei au acceptat, sub numele de *puncta regulativa*, anumite propuneri ale guvernului, care se angaja să exercite un control sever asupra fiecărei ramuri a administrației. Sașii au câștigat din acest lucru, în sensul că afacerile lor sunt mai bine conduse; dar voința lor este mereu subordonată celei a regelui. Cum ei acordă mai mult preț avantajelor materiale decât drepturilor politice, nu se plâng. Totuși, ei au de asemenea nemulțumirile lor, la fel ca restul transilvănenilor:

La sași, justiția este de asemenea administrată într-un mod distinct. De obicei există trei instanțe. Primul tribunal,

---

²⁴ Acest impozit s-a ridicat, în 1841-42 la 614.061 de florini și 49 de crahari (adică 1.594.102 franci și 36 de centime)

	Fl.	Kr.
Scaunul Sibiu	136.753	30
Scaunul Mediaș	59.932	9
Scaunul Sebeșul Săsesc	23.951	16
Scaunul Cincu	43.303	45
Scaunul Rupea	41.468	1
Scaunul Nocrich	19.929	51
Scaunul Miercurea Sibiului	26.692	21
Scaunul Orăștie	25.704	4
Scaunul Sighișoara	36.091	43
Districtul Brașov	151.759	22
Districtul Bistrița	48.475	47

Țăranii sași care locuiesc pe pământul regesc plătesc dijma către fisc: o parte din această dijma revine preoților. Ei lucrează deopotrivă la drumuri, și sunt supuși aceluiași dări ca și alți țărani. – (n. a.)

compus din judecătorul de ocol și din cei ce se numesc secretari de justiție (*gerichts secretäre*), se ocupă de cauzele civile și criminale. De acolo, apelul are loc înaintea unui tribunal format din biroul scaunului. Adunarea generală este cea mai înaltă curte de justiție. Se face apel față de deciziile sale în guberniu, apoi la rege. Acesta este mersul obișnuit al litigiilor. Mai mult, există locuri unde regula obișnuită nu este urmată. Anumite cauze sunt judecate în primă instanță de funcționarii orașului sau ai ocolului. Atunci când națiunea sau scaunul posedă un bun nobil, atât una cât și celălalt pot să-și exercite drepturile de posesor nobil, și să țină un *forum dominale*, al cărui președinte este inspectorul scaunului.

Sașii practică luteranismul. Pastorii satelor lor sunt mai instruiți decât cei al altor comunități din Transilvania, și răspund mai bine ideii pe care o suscită mereu demnitatea de preot. Ei sunt obligați să-și termine studiile în universitățile germane și nu pot să obțină o parohie înainte de a fi profesat. În același timp, ei sunt mai bine plătiți: în afara faptului că își iau dijma de la țărani, satul le dă pământuri; de asemenea, fiecare pastor are unul sau mai multe ajutoare, cărora le cedează a zecea parte din veniturile lui. Potrivit privilegiului dat de Andrei, țărani îi aleg ei înșiși. Iată cum se desfășoară această alegere. Când o parohie este vacantă, decanul și reprezentantul capitlului, împreună cu burgmaistrul, judecătorul de scaun și senatorul cel mai în vârstă, alcătuiesc o listă cu șase candidați, în ordinea meritelor. Această listă este dată comisarului laic, care, împreună cu comisarul ecleziastic, merge în parohie, unde locuitorii sunt deja adunați. Când se termină slujba, comisarul ecleziastic face cunoscute numele candidaților. Atunci femeile și tinerii părăsesc biserica. Fiecare proprietar căsătorit se duce la altar și își exercită votul, în mod secret sau nu. Preotul ales de către majoritate este confirmat de principe; el plătește trezoreriei o taxă proporțională cu dijmele pe care le primește.

În sat, casa preotului este singura care se deosebește de casa țăranilor. Ea este de obicei amplasată aproape de biserică, care ea însăși este aproape întotdeauna înconjurată de ziduri vechi: căci bisericile serveau altădată drept fortărețe: acolo se refugiau țăranii cu familia și cu ce mai puteau salva din bunurile lor atunci când tătarii invadeau Transilvania; fiecare biserică devenea un oraș fortificat, un câmp de bătălie. La final, inamicul era alungat cu armele, de foamete sau de ciumă. Numai atunci se ieșea; iar fiecare, în satul incendiat, își căuta rămășițele locuinței sale. Ungurii nu manifestau tot atâta prudență. „Ei neglijează să-și fortifice ceea ce numesc orașele lor și casele lor senioriale, scria în 1670 contele Nicolae Bethlen²⁵, și sunt foarte fericiți, la fel ca și românii, care sunt țăranii lor, să profite de aceste aziluri în vremuri de restriște”. Este adevărat că plăteau foarte scump aceste aziluri. Un decret emis de împăratul Leopold în 1693 recomandă sașilor să fie generoși și le interzice să taxeze prea mult dreptul de ospitalitate.

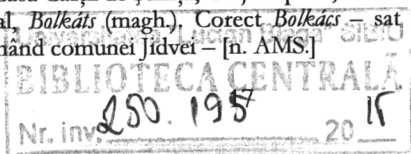
Incintele fortificate ale bisericilor săsești au în zilele noastre o destinație mai pașnică. Țăranii se servesc de ele ca de niște magazii. Zidul gros care înconjoară biserica din satul Bălcaciu²⁶ este străpuns în interior de uși închise cu lacăt dublu. În aceste găuri, îmi spune preotul, țăranii își țin grâul, slănina, hainele, uneori chiar și banii.

În general, când traversezi ținutul săsesc ești surprins de cantitatea de monumente vechi care se găsesc aici, luând în considerare restul Transilvaniei. Nu traversezi fără interes

---

²⁵ Contele Nicolae Bethlen de Beclean (1642-1716) – om politic, cancelar al Transilvaniei din 1691. Este autorul unei autobiografii foarte valoroase, volum apărut și în limba română: Nicolae Bethlen, *Descrierea vieții sale de către el însuși*, traducere de Francisc Pap, cu o prefață de Camil Mureșanu, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2004. – [n. AMS.]

²⁶ În original, *Balkács* (magh.), Corect *Bolkács* – sat aflat azi în județul Alba, aparținând comunei Jidvei – [n. AMS.]

orașele lor, căci biserici vechi și ziduri vechi vă spun că ele au un trecut.

Oraștie, primul oraș săsesc pe care îl întâlnești venind dinspre Hațeg, a fost construit în 1199. Biserica ridicată de Iancu de Hunedoara²⁷ după victoria sa de la Sântimbru²⁸ a căzut în ruină; [acum] se restaurează. Exista aici o fortăreață veche care își arată încă vreo câteva pietre, și care a fost distrusă în timpul insurecției lui Rákóczi. Nemții dau acestui oraș numele de *Bros*, din cauza unei vechi biserici din care nu a mai rămas nici urmă și care a fost închinată sfântului Ambrozie.

Sebeșul săsesc datează din 1150. Acest oraș, despre care s-a crezut, fără prea mare fundament, că a fost ridicat pe ruinele unei colonii romane²⁹, a fost unul dintre cele mai înfloritoare și mai bogate. Ioan Zápolya³⁰ considera șederea în acest oraș atât de plăcută încât a hotărât să îl extindă, poate pentru a locui aici. Destinul său a vrut ca el să întâlnească moartea în timp ce-și conducea armata înspre Făgăraș. Incinta Sebeșului săsesc delimitează astăzi un spațiu prea extins, căci populația s-a micșorat. Este la fel în aproape toate orașele săsești. S-a păstrat o biserică gotică destul de frumoasă, unde se vedea în secolul trecut o statuie a Fecioarei, foarte cunoscută și extrem de veche, care, din nefericire, a dispărut. Sebeșul săsesc a fost devastat cu

---

²⁷ Iancu de Hunedoara (c. 1406-1456) – voievod al Transilvaniei (1441-1456) și regent al Ungariei (1446-1452), tatăl regelui Ungariei Matia Corvin – [n. AMS.]

²⁸ În original, *Szent-Imre* (magh.). A se vedea descrierea și precizările legate de bătălia de la Sântimbru la Auguste de Gérardo – *Transilvania și locuitorii săi*, vol. I, Casa Cărții de Știință, 2014, capitolul X, p. 241-242 – [n. AMS.]

²⁹ *Romanæ mulieres coloniae* – (n. a.)

³⁰ Ioan Zápolya (1487-1540) – voievod al Transilvaniei (1511-1526) și rege al Ungariei, după înfrângerea de la Mohács (1526-1540). A acceptat ca Ungaria să devină vasal al Imperiului Otoman – [n. AMS.]

cruzime de către turci în 1438, atunci când Amurat³¹, furios pe eșecul pe care l-a întâmpinat în fața Belgradului, a pus să fie jefuită Transilvania. Orașul a mai avut de suferit și în 1704, în perioada revoltei ungarilor.

Sibiul³² este capitala sașilor. Referitor la fondarea lui se prezintă aceeași poveste ca și cea spusă cu privire la Cartagina³³; iar o fântână numită Puțul Porcarului (*Disznó pásztor kútja*) reamintește îndemânarea păstorului care a ridicat primele colibe pe pământul pe care îl putea acoperi pielea unui bou³⁴. Sibiul își ia numele de la un neamț chemat Hermann, venit de la Nürnberg în Ungaria, alături de Gisela de Bavaria³⁵, soția Sfântului Ștefan³⁶, a cărei ultimă descendentă a murit, acum câteva luni, săracă și uitată. Hermann a extins satul care a purtat mai întâi numele de Hermannsdorf, și și-a atras în acest loc compatrioții. Treptat, orașul a crescut în importanță și a devenit cea mai fortificată așezare a Transilvaniei. La Sibiu se refugiau înalții funcționari ai provinciei în vremuri de restriște. Maria-Tereza³⁷ a vrut ca Dieta să fie convocată de

---

³¹ Este vorba de sultanul Murad al II-lea (1404-1451) – conducător al Imperiului otoman între 1421-1451, cu o scurtă întrerupere între 1444-1446 – [n. AMS.]

³² În ungurește, *Szeben* – (n. a.). În original, *Hermannstadt* (germ.) – [n. AMS.]

³³ Ambele legende povestesc că întemeietorii au avut la dispoziție un teren atât de mare, pe cât se putea împrejmuji cu pielea unui singur bou, tăiată în fâșii foarte înguste – [n. L.]

³⁴ Timon, *Imago Hungariae* – (n. a.)

³⁵ Gisela de Bavaria (985-1065) – fiica ducelui Henric II de Bavaria, devenită principesă și apoi regină a Ungariei în urma căsătoriei sale din anul 995 cu regele Ștefan I al Ungariei. O catolică devotată, Gisela a jucat un rol important în creștinarea ungarilor. A fost canonizată în 1975 – [n. AMS.]

³⁶ Ștefan I, cunoscut ca și Sfântul rege Ștefan (969-1038) – întemeietor al regatului Ungariei, primul rege creștin al maghiarilor. Canonizat în 1083 de către Biserica Catolică și în anul 2000 de Biserica Ortodoxă. – [n. AMS.]

³⁷ Maria-Tereza de Austria (1717-1780) – singura femeie care a domnit peste teritoriile ereditare ale dinastiei de Habsburg între 1740-1780. La 25 iunie 1741 ea a fost încoronată în catedrala Sfântul Martin din Bratislava ca suveran al Ungariei – [n. AMS.]

acum înainte aici, pentru că zidurile sale bune îl făceau un loc sigur. Sibiul a avut meritul de a rezista la toate atacurile turcilor: ei nu l-au cucerit niciodată. Uimiți de cantitatea de clădiri acoperite cu țiglă pe care o conținea acest oraș, (ceea ce pe atunci nu era ceva obișnuit), ei l-au denumit *Orașul Roșu*.

Cu toate acestea, războaiele civile, care pustiau continuu Transilvania, nu au cruțat deloc Sibiul. În 1610, această așezare și-a deschis porțile pentru principele Gabriel Báthory³⁸, care a tratat-o ca pe un oraș luat cu asalt. Îndemnat de sfaturile lui János Imrefi³⁹, președintele Dietei, și sub pretext că locuitorii refuzaseră să îl primească pe Andrei Báthory⁴⁰, unchiul său, cardinal și principe al Transilvaniei, care fusese învins în fața Sibiului, el a pus să i se înmâneze cheile orașului, a ordonat ca toate armele să fie aduse în piața publică, a pretins dări excesive, i-a încătușat pe magistrați, a izgonit un mare număr de locuitori, cărora le-a reținut soțiile și a predat orașul trupelor sale. După o jumătate de secol, în 1660, Sibiul a fost asediat de Gheorghe Rákóczi al II-lea⁴¹. Acest curajos căpitan, deși fusese depozat de Principatul Transilvaniei de către marele sultan, căruia îi încălcaseră ordinele, a căutat să-și păstreze puterea, după cum am văzut, apărându-și drepturile

---

³⁸ Gabriel Báthory de Șimleu (1589-1613) – principe al Transilvaniei între 1608 și 1613 – [n. AMS.]

³⁹ János Imrefi (sau Imreffy) – (c. 1560-1611), consilier al principilor Ștefan Bocskay și Gabriel Báthori, în timpul acestuia din urmă cancelar și general al armatei Transilvaniei. Izvoarele contemporane, de exemplu *Memoriile* principelui János Kemény, amintesc faptul că soția lui, Kata Ifjú, ar fi fost ibovnica principelui Gabriel Báthori. A murit în a doua bătălie de la Brașov, încercând să oprească intrarea în Transilvania a armatei lui Radu Șerban, domnul Țării Românești – [n. LJ.]

⁴⁰ Andrei Báthory de Șimleu (1562-1599) – cardinal, principe al Transilvaniei între martie 1598-noiembrie 1599. Văr al principelui Sigismund Báthory. A fost asasinat în timp ce încerca să scape din bătălia pierdută de la Șelimbăr – [n. AMS.]

⁴¹ Gheorghe Rákóczi al II-lea (1621-1660) – principe al Transilvaniei între 1648 și 1660, cu câteva scurte întreruperi – [n. AMS.]

cu arma în mână. El a luptat împotriva succesorilor pe care turcii i i-au stabilit, susținut de un mare număr dintre foștii săi supuși. Barcsai⁴², numit principe de către Mustafa Pașa, se baricadase în Sibiu. Rákóczi a venit să-l asedieze acolo la începutul iernii. Turcii aruncaseră în așezare câteva sute de spahii și de ieniceri, care au fost primiți ca niște prieteni. Câțiva magnați din partida lui Barcsai au apărut de asemenea orașul. Printre aceștia se număra și tânărul conte Nicolae Bethlen, căruia îi datorăm niște memorii privind istoria Transilvaniei, scrise de el însuși în franceză. Rákóczi nu a avut artilerie grea; el nu putea să străpungă fortificațiile. Asediații au suferit de foamete; dar erau încurajați de promisiunea lui Ali, pașa Timișoarei, și a împăratului Germaniei, care le-au promis ajutoare. Un ungur, János Ormandi, a pătruns în oraș împreună cu un tovarăș, deghizat în țăran și purtând scrisorile împăratului. Tovarășul lui, ca să traverseze liniile inamice, a uns răspunsul cu ceară de Spania și l-a înghițit. Însuși contele Bethlen s-a hazardat să iasă noaptea, sub o deghizare; dar, deși păruse că o face într-un scop de utilitate publică, el nu fusese împins decât de dorința de a merge să ducă în afară niște tandre consolări. Iarna trecea, iar orașul încă rezista. Atunci când s-au topit zăpezile, Ahmet, pașa de la Buda, a traversat Ungaria și a venit să amenințe mai multe castele ocupate de trupele lui Rákóczi. Gheorghe al II-lea a mășăluit în întâmpinarea lui și a fost ucis, căzând cu vitejie la Gilău⁴³.

Aceste vremuri sunt deja departe de noi. Azi locuitorii Sibiului distrug zidurile care constituiau mândria lor, pentru că ele sufocă orașul. Porțile fortificate pe sub care trebuie să treci

---

⁴² Acațiu Barcsai (cca. 1610-1661) – principe al Transilvaniei între 1658-1660, impus de către Imperiul Otoman. În scurta sa domnie s-a luptat de mai multe ori pentru tronul Transilvaniei cu Gheorghe Rákóczi al II-lea – [n. AMS.]

⁴³ În original, *Gyalu* (magh.). Pentru detalii privind lupta de la Gilău vezi Auguste de Gérando, *op. cit.*, capitoul III, p. 68-71 – [n. AMS.]

sunt ciuruite de gloanțe. Ele vor fi în curând dărâmate. Deasupra uneia dintre aceste porți se citea odinioară o inscripție romană; piatra pe care aceasta fusese gravată a dispărut; neîndoielnic că ea fusese găsită prin împrejurimi. Partea de jos a orașului este formată din mici străduțe sinuoase, întretăiate de scări abrupte și strâmte, și flancate de case cu fronton. Mai multe edificii și câteva hoteluri în stilul lui Ludovic al XV-lea⁴⁴ decorează orașul de sus, care duce spre promenade încântătoare. Biserica luterană merită să fie văzută. Acolo există singurele vitralii care s-au păstrat în Transilvania. O crucificare pictată pe perete este remarcabilă deopotrivă prin vechimea sa, cât și prin calitatea neașteptată a lucrăturii⁴⁵. Reparațiile care au trebuit să fie făcute i-au răpit bisericii mult din caracterul său gotic, dar nu l-au șters în întregime. Ea este pavată cu morminte curioase; peste câteva lespezi sunt suprapuse statui culcate. În timp ce mă aflam la Sibiu, unul dintre morminte se afundase: era cel al unui comite al sașilor, mort cu trei secole înainte, în 1542. I se vedeau hainele de mătase și de aur, pe care le-am fi estimat a fi mai moderne.

Baronul Bruckenthal⁴⁶, guvernator al Transilvaniei sub Maria-Tereza, a creat un muzeu și o bibliotecă, pe care le-a lăsat moștenire, alături de un fond de 36 de mii de florini, urmașilor săi, cu condiția ca publicul sibian să se bucure de ele. Biblioteca cuprinde circa optsprezece mii de volume, și crește de la an la an. Se remarcă în cadrul ei mai multe

---

⁴⁴ Ludovic al XV-lea, supranumit „Cel preaiubit” (1710-1774) – rege al Franței și al Navarrei între 1715-1774. În arhitectură și în decorațiunile interioare (mobilier), stilul Ludovic XV reprezintă barocul târziu și Rococo-ul – [n. AMS.]

⁴⁵ Este vorba despre *Răstignirea* de pe perețele de nord al corului bisericii, pictată în 1445 de Johannes de Rosenau – [n. LJ.]

⁴⁶ Samuel von Brukenenthal (1721-1803) – guvernator al principatului Transilvaniei între iulie 1774 și ianuarie 1787. A fost baron al Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană și consilier personal al împărătesei Maria Tereza – [n. AMS.]

manuscise, printre altele acela care conține obiceiul de la Nürnberg, și pe care magistrații Sibiului depuneau jurământul atunci când își preluau funcția. Un alt manuscris, dintre cele mai frumoase care există, este superb decorat cu imagini: este o carte a orelor. În muzeu se găsesc câteva originale și copii de calitate. Nu trebuie să ne așteptăm la o galerie bogată și numeroasă; totuși, această colecție este mai frumoasă decât sunt de obicei cele ale marilor seniori care își consacră cu noblețe averea pentru a onora artele. Vedem aici portretele principilor naționali. Muzeul este îmbogățit cu o colecție foarte interesantă de antichități descoperite în Transilvania. Unul din basoreliefurile mitraice care se găsesc aici a fost descris în studiul dlui Lajard⁴⁷ la Institut. Mai multe statuete de bronz sunt de o rară perfecțiune. Au fost de asemenea reunite numeroase eșantioane ale bogățiilor mineralogice ale țării. Aurul se vede aici sub toate formele, în foiță, în pudră, cristalizat, ca o spumă, singur sau sudat de rocă. Alte metale și pietrele mai mult sau mai puțin prețioase pe care le produce Transilvania sunt deopotrivă adunate aici: cu o privire îți poți face o idee asupra bogățiilor pe care natura le-a împărțit cu dărnicie acestei regiuni. Mai sunt aici de văzut și o colecție de arme și mai ales un cabinet de medalii despre care se spune că este foarte curios. Din nefericire, el nu este deschis decât atunci când proprietarul actual se găsește în Sibiu. Această condiție nefiind bănuită de către călători, puțini dintre ei au putut să-l viziteze.

Un orfelinat a fost fondat de către Maria-Tereza la Sibiu; copiii de aici sunt crescuți cu toții în religia catolică. Acest oraș este sediul trezoreriei și al mai multor alte administrații.

---

⁴⁷ Jean-Baptiste Félix Lajard (1783-1858) – arheolog și diplomat francez. În 1830 a devenit membru al Academiei de Inscricții și Litere din cadrul Institutului Franței, în urma cercetărilor dedicate originilor cultului lui Mithra – [n. AMS.]

Episcopul ortodox își are reședința aici, la fel și comandantul general al trupelor austriece ale provinciei. Magnații transilvăneni preferă să stea la Cluj⁴⁸: Sibiul nu prea este locuit decât de către sași.⁴⁹ Totuși, în prea scurtul timp care mi-a fost dat să rămân aici, am putut să cunosc cel puțin câțiva unguri cărora le voi păstra amintirea. Sibiul are un teatru german, care este deschis peste vară și care amintește de teatrele din orașele noastre de provincie; iarna actorii se duc la Brașov⁵⁰. Per total, această a doua capitală a Transilvaniei nu este un loc de sejur la fel de agreabil, nici mai ales la fel de vesel ca și Clujul⁵¹, rivalul ei; dar ea are un aer mai important. Se întâlnesc aici câteva fabrici bune și domnește o oarecare activitate comercială. Ea are mai mult avantajul de a fi situată într-o regiune frumoasă. Munți înalți se ridică la orizont. Aproape de oraș, câmpurile prezintă un aspect plăcut. Există aici mai ales o livadă de cireși, care oferă o promenadă unică la vremea înfloririi. Fructele locului sunt renumite.

Această livadă se află în apropiere de satul Cisnădie, care, pentru Transilvania, prezintă trăsătura remarcabilă că nu este locuit decât de către producători. Cei trei mii de țărani care trăiesc aici confecționează un fel de postav alb foarte gros, din care se exportă în fiecare an în valoare de un milion de franci. Un sul de stofă de treizeci de coți de Viena⁵² (aproximativ douăzeci de metri) costă o sută de florini. Acest postav este căutat în toată Ungaria; se vinde chiar și mai departe. Fiecare familie deține războaie de țesut care sunt

---

⁴⁸ În original, *Kolosvár* (magh.), corect *Kolozsvár* – [n. AMS.]

⁴⁹ Populația sa se ridică la nouăsprezece mii de suflete – (n. a.)

⁵⁰ În original, *Cronstadt*, de la germ. *Kronstadt* – [n. AMS.]

⁵¹ În original, *Clausenbourg* (germ.), corect *Klausenburg* – [n. AMS.]

⁵² *Cot* – veche unitate de măsură a lungimii folosită în Europa, a cărei valoare varia de la țară la țară. Cotul de Viena sau *cotul vienez*, folosit în Imperiul Habsburgic, precum și în Transilvania și Banat, era echivalent cu 0,7770 m. – [n. AMS.]

mereu în mișcare, căci toți locuitorii se consacră acestei fabricări. Se recunoaște de la prima privire că țăranii din Cisnădie au o industrie specială. Casele satului sunt mari, înalte, bine construite, și par că aparțin mai degrabă suburbiei unui mare oraș. Bărbații pe care i-am văzut ieșind de la biserică erau toți foarte bine îmbrăcați. Purtau pantaloni ungurești și cizme înalte, un ilic de piele și un mantou de postav alb cu broderii roșii, cu un guler pătrat pe spate și două mâneci lungi, fluturânde. Femeile erau coafate cu o maramă albă, iar tinerele fete, după obiceiul săsesc, cu un șakó⁵³ de catifea neagră.

Prietenii noștri din Sibiu, neștiind prea bine la cine să ne trimită în acest sat, ne recomandaseră să-l căutăm la întâmplare pe farmacist, ca fiind personajul cel mai important al locului. Am fost nu puțin mirat să îl văd răspunzând în franceză discursului german pe care m-am străduit la început să i-l adresez. Deși am avut adesea, în Transilvania, surpriza foarte agreabilă de a auzi cuvinte franceze acolo unde nu aveam niciun drept să sper la ele, mărturisesc că mai ales în acel moment nu m-am așteptat să îmi vorbesc limba. Am mers să-l văd, împreună cu ghidul nostru improvizat, pe unul dintre principalii locuitori din Cisnădie, pe nume Peter Mathias, care a explicat în fața mea, deși poate puțin fără tragere de inimă, fabricarea foarte simplă a postavului. Acest bărbat avea un aer de demnitate pe care țăranii unguri știu să îl adopte foarte bine, dat pe care cei din neamul german nu îl au de obicei. Era înalt, avea o frunte lată și ochi binevoitori care dădeau un aer deschis fizionomiei sale. Totul la el respira o îndestulare obținută în mod cinstit. Nu părea să ducă lipsă de nimic; și dacă nu se zăreau obiecte de lux, cel puțin se vedea că știuse să se înconjoare cu ceea ce îi putea face viața plăcută. Remarcasem

---

⁵³ Șapcă soldățească – [n. AMS.]

la alți săteni bogați, unguri și români, că urmăreau armele frumoase și își tapisau camerele cu acestea. Sasul este pașnic din fire: nu existau aici nici săbii, nici puști. În schimb, două tablouri erau agățate pe pereți. Era portretul lui Mathias într-un ilic de piele; apoi cel al soției sale, de asemenea îmbrăcată ca o țărăncă. Nu știu ce pictor german în trecere prin Cisnădie îi pusese să pozeze. Portretele de agricultori în veșmintele de duminică, în haine albastre cu nasturi galbeni, care vă urmăresc peste tot, mi-au revenit în minte, și sunt recunoscător acestor doi oameni cumsecade că s-au lăsat pictați în costumul lor antic și venerabil.

Se mai găsesc încă în împrejurimile Sibiului alte urme de industrie. Într-un al doilea oraș, denumit Orlat, există o fabrică de hârtie, care ar fi chiar remarcabilă peste tot în altă parte decât în Transilvania. La Sadu⁵⁴, la Rășinari, un mare număr de mori cu piuă sunt încă în funcțiune. Locuitorii din Rășinari fac de asemenea comerț cu seu și cu funii, din care obțin în fiecare an mai mult de două sute de mii de florini. Ei își expediază marfa până la Viena. Un interes de alt tip conduce un străin până la Gușterița⁵⁵. Pastorul acestui sat, dl Ackner, unul dintre colaboratorii unei publicații periodice pe care regretăm că o vedem întreruptă⁵⁶, a adunat tot felul de obiecte găsite în țară, și mai ales în apropiere de Sibiu. El posedă monede, arme romane și minerale frumoase. Colecția lui de fosile, din care o mare parte a fost descoperită chiar în sat, are fără îndoială meritul de a fi unică. Dl Ackner crede că recunoaște oseminte de lei, elefanți, rinoceri etc.

În prezența acestor mărturii ale industriei și ale științei ies la iveală amintiri istorice împrumutate din analele însângerate

---

⁵⁴ În original, *Zoodt* (germ.) – [n. AMS.]

⁵⁵ În original, *Hammersdorf* (germ.). În prezent este un cartier al orașului Sibiu – [n. AMS.]

⁵⁶ *Transsilvania, periodische Zeitschrift für Landeskunde. Hermanstadt.* – (n. a.)

ale Transilvaniei. Șelimbărul este situat la o oră de Sibiu. Pe câmpia care separă orașul de sat s-a dat, în 1599, o bătălie care a cedat dușmanilor această provincie frumoasă și nefericită. Era vremea când Rudolf al II-lea⁵⁷, prevalându-se de tratatul încheiat cu Sigismund Báthory⁵⁸, și pe care ungurii îl respinseseră, voia să adauge Transilvania țărilor sale. Sângerorul Gheorghe Basta⁵⁹ și voievodul Țării Românești, Mihai, a cărui memorie este încă odioasă, susțineau partida împăratului. Cardinalul Andrei Báthory, ales principe după abdicarea lui Sigismund, tocmai convocase dieta la Alba-Iulia⁶⁰, pentru ziua de Sfântul Luca⁶¹, când s-a aflat că Mihai își așezase tabăra în ținutul Brașovului. Abilul voievod știuse să își atragă de partea sa câteva mii de secuși, care îi întăriseră armata. La 27 octombrie, el a dat o bătălie împotriva transilvănenilor în apropiere de Șelimbăr. Lupta s-a purtat toată ziua. Spre seară, trupele cardinalului, care se apărau de un inamic de două ori mai numeros, au cedat și au fost împrăștiate.

Andrei Báthory, care văzuse pierindu-i un sfert din soldați, a căutat să scape prin fugă. A trecut pe lângă Sibiu și, îndreptându-se spre Sighișoara⁶², a ajuns la Alțâna⁶³ mergând fără întrerupere. Acolo, calul său a căzut în noroi, iar el a

---

⁵⁷ Rudolf al II-lea de Habsburg (1552-1612) – împărat al Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană (1576-1612), rege al Ungariei și Croației (1572-1608) – [n. AMS.]

⁵⁸ Sigismund Báthory de Șimleu (1572-1613) – principe al Transilvaniei între 1588 și 1602, cu câteva întreruperi – [n. AMS.]

⁵⁹ Giorgio Basta (1544-1607) – general italian, de origine albaneză, angajat de împăratul Rudolf al II-lea pentru a conduce armata habsburgică în timpul războaielor cu turcii din perioada 1591-1606. Între 1600 și 1605 a fost comandant al trupelor austriece din Transilvania, iar din 1601 și guvernator militar al Transilvaniei.

⁶⁰ În original, *Fejérvár* (magh.), corect *Gyula Fejérvár* – [n. AMS.]

⁶¹ La 18 octombrie – [n. AMS.]

⁶² În original, *Schæsbürg* (germ.) – [n. AMS.]

⁶³ În original, *Oltzina* – [n. AMS.]

trebuit să îl abandoneze împreună cu toate bogățiile pe care le purta, pentru a se refugia cât mai repede la Odorhei⁶⁴. Cu intenția de a se refugia în Moldova, el a ajuns în scaunul Ciucului; dar era urmărit de o trupă de secui, bulgari și români, care îl presau îndeaproape. Mort de foame și de oboseală, el s-a oprit un moment la Nascalat⁶⁵, unde păstorii i-au dat pâine și lapte. De abia plecase de acolo că Blasiu Ördög⁶⁶ a sosit cu românii. Păstorii i-au povestit că un om speriat și vlăguit apăruse în mijlocul lor, cerând niște mâncare. Românii au pus să li se arate drumul pe care îl urmase și, deși se lăsase noaptea, și-au continuat urmărirea. Ei l-au zărit în cele din urmă la lumina lunii. Toți tovarășii săi îl părăsiseră; un singur credincios, Nicolae Mikó, rămăsese alături de el. Cardinalul nu spera îndurare. Și-a primit dușmanii cu sabia ridicată; dar, rănit mortal la frunte, a căzut. Mikó a fost ucis alături de el. Această tragedie s-a petrecut în apropiere de satul Sândominic⁶⁷. O tradiție incontestabilă indică chiar locul în care au fost sugrumați. Blasiu Ördög i-a tăiat capul principelui și degetul pe care își purta diamantul și a ajuns cu trofee sale la Alba-Iulia, unde îl aștepta Mihai. Florica, soția voievodului, nu și-a putut stăpâni lacrimile și a strigat plângând: *Săracul popa! Săracul popa!*⁶⁸ „sărmanul preot”!. Mihai a răs și a repetat aceste cuvinte. Totuși, corpul și capul

---

⁶⁴ În original, *Udvarbely* (magh.) – [n. AMS.]

⁶⁵ În original, *Naskalad* (magh.). Este vorba de un vârf alpin din munții Ciucului, situat la peste 1500 de metri înălțime – [n. AMS.]

⁶⁶ În *Istoria Transilvaniei* scrisă de István Szamosközi, la relatarea morții lui Andrei Báthory este amintit faptul că principele-cardinal a fost omorât de un secuț pe nume Balázs (Blasiu) Székely, poreclit Ördög (Dracul), sluga nobilului secuț Farkas Lázár, în hotarul localității Sândominic, jud. Harghita – [n. LJ.]

⁶⁷ *Sfântul Dominic* – (n. a.). În original, *Szent-Domokos*. Azi, sub numele de Sândominic, este o comună din județul Harghita, aflată în Depresiunea Ciuc, în apropiere de izvorul Oltului – [n. AMS.]

⁶⁸ În original, în limba română – [n. AMS.]

cardinalului au fost reunite și depuse în biserica Sfântul Mihail. Norodul a asistat plângând la funeraliile sale, căci oamenilor le era milă de tinerețea și de nenorocirile lui. Printr-un ghinion neobișnuit, cardinalul Andrei Báthory a fost înmormântat într-un mormânt pe care îl pregătise el însuși pentru fratele său.

În ce-l privește pe voievodul Mihai, după ce se lăudase că a supus Transilvania pentru împărat, a refuzat să îi dea ascultare acestuia și a jefuit țara în beneficiul propriu. Românii au masacrat fără să cruțe nici vârsta, nici sexul. Populații întregi fugeau din calea lor. Preoții erau spânzurați în biserici. Atunci au fost pângărite mormintele de la Alba-Iulia! Țăranii români din Transilvania s-au răsculat la rândul lor și i-au urmărit pe nobili. Dar în cele din urmă s-a întrecut măsura. Voievodul și-a primit pedeapsa pentru crimele sale. Pe când își stabilise tabăra lângă Turda, doi valoni au pătruns în cortul său și l-au ucis cu lovituri de halebardă. Ucigașii i-au insultat corpul sub toate formele. La sfârșit a fost îngropat. Acest om trecuse țara prin foc și sânge. Ungurii, ca să se răzbune, au scris în latină pe mormântul lui un epitaf din Rabelais, care a devenit celebru și a stârnit râsul în acea vreme în toată Transilvania⁶⁹. Așa cum părinții noștri s-au consolat cu un cântec de victoriile lui Marlborough⁷⁰.

Ținutul Sibiului a fost teatrul a numeroase evenimente importante, căci adesea au năvălit dinspre Țara Românească dușmani asupra provinciei. Pe aici își trimitea sultanul teribiliile săi ieniceri, de care se temeau atât cei pe care soseau să îi înfrunte, cât și aliații cărora le veneau în ajutor. Acest ținut a

---

⁶⁹ Epitaful a fost notat de istoricul Szamosközy – [n. L.]

⁷⁰ John Churchill, primul duce de Marlborough (1650-1722) – unul dintre cei mai mari generali englezi, renumit pentru victoriile sale militare împotriva lui Ludovic al XIV-lea al Franței, în special cele din bătăliile de la Blenheim (1704), Ramillies (1706) și Oudenaarde (1708) – [n. AMS.]

fost primul care s-a supus armelor lui Emeric Thököli⁷¹, când el a revendicat principatul Transilvaniei în fruntea turcilor și a ungarilor nemulțumiți. După victoria sa de la Zărnești⁷², el a convocat dieta în satul Cristian pentru a-i proclama alegerea pe tron. A fost într-adevăr numit principe, dar semnele prevestitoare au fost funeste. În timp ce el înainta în fruntea cortegiului său, în momentul inaugurării, în zgomotul tunurilor, al tobelor și al trompetelor, și în prezența armatei așezate ca pentru bătălie, calul său, căruia i se admira forța și frumusețea, a murit subit. Soldații au fost consternați. În ce-l privește pe Thököli, el nu s-a neliniștit. A pus să se bată în cortul său monede de argint pe care era reprezentat, pe o față, cu acest moto în latină: „Emeric Thököli, conducătorul protestanților”; iar pe cealaltă se vedea imaginea unui cal sălbatic și aceste trei cuvinte: *Virtus nescio freni*⁷³. De îndată ce s-a auzit de sosirea lui Thököli și a turcilor, consilierii guvernamentali și magnații sau deputații care țineau cu împăratul s-au retras de la Iernut⁷⁴ la Cluj. Câțiva unguri credincioși Austriei s-au dus la Viena și au cerut ajutor. Ludovic de Baden⁷⁵ a venit să se opună înaintării turcilor; și, în pofida oricărei energii pe care a putut să o desfășoare, Thököli a fost silit să abandoneze Transilvania. Atunci

---

⁷¹ Emeric Thököli de Késmárk (1657-1705) – militar și om politic, principe al Transilvaniei între iunie 1690-ianuarie 1692. A fost principalul reprezentant al partidei antihabsburgice din acea perioadă și unul dintre conducătorii revoltei curuților – [n. AMS].

⁷² În original, *Zernyest* (magh.) – [n. AMS]. Vezi detalii despre domnia lui Emeric Thököli, precum și despre lupta de la Zărnești și urmările ei la Auguste de Gérando, *op. cit.*, capitolul V, p. 125-132 și p. 137-138.

⁷³ *Virtutea nu cunoaște frâie* – [n. Lj.]

⁷⁴ În original, *Radnoth*. Corect *Radnót* (magh.) – [n. AMS.]

⁷⁵ Ludovic Wilhelm, marchiz de Baden-Baden (1655-1707) – nobil german, cu ascendență franceză. Supranumit Ludovic cel Turc, datorită succeselor sale militare împotriva otomanilor, a fost numit de către Leopold I general de corp de armată a tuturor trupelor imperiale și decorat cu Lâna de Aur – [n. AMS.]

imperialii au purces la alegerea tânărului prinț Mihail Apafi al II-lea⁷⁶: acest lucru nu era decât un episod intermediar⁷⁷.

Defileul care unește Sibiul de Țara Românească poartă numele de *Turnu Roșu*. El este denumit astfel din cauza unui fort care îi apăra intrarea, și care era fără îndoială pictat în stilul castelelor ungurești; sau poate că acest nume amintește de numeroasele lupte care s-au purtat sub zidurile sale⁷⁸. Oltul, traversând creasta înaltă care separă Țara Românească de Transilvania, curge într-o albie cu pereți extrem de abrupti, care se întinde de-a lungul unui drum tăiat cu greu în stâncă. Se observă de departe că munții se micșorează treptat, de fiecare parte, pentru a face loc râului. De pe unul dintre ei se spune că se vede Dunărea, care curge la Nicopole. De îndată ce pătrunzi în defileu, ai mereu sub ochi peisaje deosebit de frumoase. Munții drepti și presărați cu arbori mărginesc ca un zid veșnic Oltul, care șerpuiește și se rotește fără încetare, încât ai impresia că vezi o suită de lacuri. Ici și colo sunt presărate rămășițe ale fortărețelor care barau defileul.

Drumul, care urmărește mereu sinuozitățile râului, coboară uneori până la malul apei sau urcă printre stânci și domină Oltul. El este săpat aproape peste tot în flancul muntelui, care se surpă uneori și aruncă pe traseu pietre și nisip. În alte locuri, trecerea este atât de îngustă încât în fiecare iarnă, când

---

⁷⁶ Mihail Apafi al II-lea (1676-1713) – fiul principelui Mihail Apafi I. În 1681 Dieta Transilvaniei l-a ales asociat la domnie și viitor succesori al tatălui său. A deținut titlul de principe al Transilvaniei între 1692-1696, însă provincia era de fapt guvernată de către austrieci, prin intermediul lui Gheorghe Bánffy de Losoncz – [n. AMS.]

⁷⁷ În original, *une pierre d'attente* – termen arhitectural care desemnează un bloc de piatră amplasat la colțul unui zid, care iese în afară, la anumite intervale, cu rolul de a face legătura cu o construcție ulterioară – [n. AMS.]

⁷⁸ Ungurii îl numesc *Veres Torony*, „Turnu Roșu”. Unii pretind că numele lui primitiv era *Véres Torony*, „Turnu Însângerat”. Românii spun: *Turnu Rossu*. – (n. a.)

pământul este alunecos, una sau mai multe trăsurile circulă și ajung să se zdrobească pe gheața fluviului. Torentele care țâșnesc din înaltul munților și traversează drumul îngheață atunci, formând grămezi de gheață care opresc caii. Acest drum este, cu toate acestea, o lucrare frumoasă, care amintește de riviera de la Genova. Împăratul Carol al VI-lea⁷⁹ este cel care a pus să fie străpuns în 1727, după cum o indică câteva cuvinte latine înscrise în piatră, în genul inscripțiilor romane. El era încă practicabil atunci când l-am parcurs: se întâlneau căruțe încărcate cu fierul de la Hunedoara⁸⁰ și cavaleri care mergeau și veneau dintr-o țară în alta. Dinspre Țara Românească venea un vânt foarte cald, care tempera frigul aspru deja al anotimpului; când suflă în luna ianuarie, el face să se topească zăpada. Din când în când auzeam împușcăturile muntenilor care vânau urși.

Intrarea defileului, venind dinspre Sibiu, este păzită de un bastion construit de Maria-Tereza pe locul unei vechi cetăți. El stăpânește drumul, dar nu ar opri mult timp un inamic redutabil. Într-un moment în care Țara Românească îi provoca Austriei oarecare neliniște, acum vreo douăzeci de ani, el a fost pus în stare de apărare și se pregătea deja tăierea arborilor care mărgineau Oltul pentru a lăsa loc liber artileriei. Bastionul este pictat în roșu închis, ceea ce este foarte urât, fără îndoială în onoarea numelui pe care îl poartă defileul. În apropiere de acest loc se găsește vama, pe care contrabandiștii știu să o evite cu atâta îndemânare.⁸¹ Se văd pe drum

---

⁷⁹ Carol al VI-lea (1685-1740) – conducător al Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană, rege al Ungariei, Croației și Boemiei, arhiduce al Austriei între 1711-1740. În urma războaielor austro-turce din 1716-1718 a reușit să încorporeze Banatul în Ungaria și a instaurat dominația directă a Habsburgilor asupra Serbiei și Olteniei – [n. AMS.]

⁸⁰ În original, *Hunyad* (magh.) – [n. AMS.]

⁸¹ Se obțin în fiecare an 250.000 fr. Vama de la Bran aduce venit mai mare, pentru că pe la Turnu Roșu nu prea trec dinspre Țara Românească decât turme de vite. Pentru intrarea unui bou se plătesc 4 florini și 9

urmele vechiului lazaret⁸² care a fost într-o zi înghițit de surparea muntelui.

Defileul *Turnu Roșu* a fost însângerat de numeroase bătălii. Adesea transilvănenii așteptau, ascunși în munți, dușmanul care venea să le invadeze țara, și începea o luptă teribilă pe acest teren periculos: râul lua cu sine morții. Turcii au fost înfrânți aici de către secui în 1493, iar cea mai mare parte a barbarilor a fost aruncată din înaltul muntelui în Olt. Sub domnia Izabelei, ei au avut încă o înfrângere care i-a costat scump. Cardinalul Martinuzzi⁸³, avertizat de apropierea turcilor, a adunat câteva trupe, pe care le-a amplasat în cheile acestor munți. Când a apărut inamicul, ele l-au atacat pe nepusă masă, conduse de către Kendeffy și de Ioan Kemény⁸⁴; cinci mii de turci au fost doborâți, o parte s-a înecat, iar o pradă considerabilă a rămas în mâinile învingătorilor.

Se vede că de la început locuitorii Transilvaniei au fost capabili să închidă acest pasaj față de străini: căci țara nu poate fi atacată decât prin rarele defilee făcute de natură printre munți. Peste tot altundeva, lanțul continuu care înconjoară această provincie ca o centură prezintă obstacole

---

crăițari (adică 10 franci și 77 centime), pentru cea a unui cal 3 florini și 9 crăițari (adică 8 franci și 18 centime), pentru cea a unei vaci 2 florini și 9 crăițari (adică 5 franci și 58 centime), pentru cea a unui porc 1 florin și 6 crăițari (adică 2 franci și 86 centime) – (n.a.)

⁸² Spital izolat, destinat persoanelor care aveau boli contagioase, cel mai adesea lepră – [n. AMS.]

⁸³ Georg Utjessenovicz-Martinuzzi sau Fratele Gheorghe (1482-1551) - călugăr catolic (paulin), episcop de Oradea, cardinal. A fost guvernator al Transilvaniei între 1541-1551, în timpul primei regențe a Izabelei Jagello. Detalii despre viața și activitatea lui Martinuzzi vezi la Auguste de Gérando, *op. cit.* capitolul V, p. 108-110 – [n. AMS.]

⁸⁴ Cronicarul Wolfgang Bethlen amintește faptul că Martinuzzi a trimis împotriva turcilor pe Ioan Kendeffy și pe Ioan Kemény. Acesta din urmă a trăit în prima jumătate a secolului al XVI-lea și a fost primul cu acest nume din familia Kemény. Principele Ioan Kemény a fost al patrulea membru al familiei cu acest nume – [n. L.J.]

insurmontabile, pe care doar tâlharii sau contrabandiștii pot să le înfrunte. Înaintea defileului, pe o înălțime, se văd ruinele cetății din Lotrioara⁸⁵, despre care tradiția săsească spune că a fost construită în Evul Mediu de cavaleri germani. Într-un decret care datează din 1453, regele Ladislau al VI-lea⁸⁶ a dăruit-o sașilor, împreună cu cetățile de la Tâlmăciu⁸⁷ și de la Turnu Roșu. Aceasta din urmă constă astăzi dintr-un turn circular construit de Gheorghe Rakóczi al II-lea. Ea este pe jumătate distrusă: o întregă jumătate a dispărut de sus până jos, astfel că se zărește scara care era săpată în grosimea peretelui. Pe o parte este scăldată de Olt, iar pe alta ajunge la drum⁸⁸. Zidurile crenelate uneau turnul cu muntele, care este acolo chiar mai impracticabil decât în altă parte. Transilvania a fost deci literalmente închisă pe această parte. Aceste ziduri erau încă destul de importante acum un secol și jumătate, pentru ca ungurii, în timpul insurecției lui Rakóczi, să facă efortul să-i izgonească de aici pe austrieci. Astăzi acest turn căscat, asemănător unui bătrân soldat uitat de strajă, este singura amintire care rămâne de la atâtea lupte înverșunate; iar când în jurul rămășițelor sale imaginația evocă nori de turci și de tătari, ești mirat că munții sunt tăcuți, și că râul curge cu liniștea lui eternă.

Un mic pârau care poartă fier, și ale cărui ape întunecate nu se amestecă decât târziu cu cele ale Oltului, indică hotarul celor două țări. Noul lazaret se află la intrarea graniței, care

---

⁸⁵ În original, *Lotterbourg*. Corect *Lauterburg* (germ.) – [n. AMS]

⁸⁶ De fapt regele Ladislau al V-lea sau Ladislau Postumul (1440-1457). De Gérando aici face o confuzie sau a inclus și pe regele Vladislav I în rândul regilor cu numele de Ladislau. – [n. LJ.]

⁸⁷ În original, *Tholmats*. Corect *Tolmisch* (germ.) sau *Nagy-Talmács* (magh.) – [n. AMS]

⁸⁸ Auguste de Gérando se referă aici de fapt la „Turnul Spart” de la Boița, azi comună din județul Sibiu. Acest turn făcea parte din al treilea rând de fortificații construite în trecătoarea Turnu Roșu. – [n. AMS]

este păzită de câțiva soldați ai regimentelor românești. Santinela, în opinci și cu *guba* în spate, deschide și închide o barieră de lemn, prevăzută cu un zăvor; el nu are nimic militar, decât pușca vopsită în negru, pe care o poartă în mod mecanic pe umăr, și cartușiera, a cărei centură îi strânge talia. Odată trecută bariera, te găsești în Țara Românească. Infanteristul căruia îi era încredințată garda acestei țări, în momentul în care am pus piciorul aici, își așezase pușca la ușa corpului de gardă și dormea liniștit pe un pat de campanie, bazându-se fără îndoială pe buna credință a guvernelor europene. Soldații principatului ridicaseră un fel de arc de triumf surmontat de flori și de ramuri de copaci. Ei se așteptau la vizita Hospodarului⁸⁹ care, spuneau ei, inspecta drumurile și trebuia să viziteze *Turnu Roșu*. Într-adevăr, după câteva zile, prințul Ghika⁹⁰ și-a făcut apariția înspre Brașov, la graniță, dar ca un fugar, și a cerut azil în Transilvania.

Am înaintat dincolo de corpul de gardă românesc pentru a vedea câteva dintre peisajele variate pe care defileul le desfășoară încă mult timp. La un moment în care drumul cotea, urmând un unghi aproape ascuțit, am auzit galopul unui cal pe care nu-l puteam vedea. Dintr-o dată, acesta s-a ivit la cotitura drumului, măturând pământul cu coada. Era încălecat de un copil frumos de vreo cincisprezece ani, al cărui păr negru și buclat flutura sub o cușmă de lână cu fire lungi. Degetele lui erau încărcate cu inele mari de aramă, care se vedeau strălucind atunci când flutura brațele pentru a-și stârni armăsarul. Partea de sus a cizmelor sale era tăiată ca niște franjuri, iar pielea de la centura care îi susținea

---

⁸⁹ În original, *Hospodar* (cuvânt de origine slavă). Titlu purtat în vechime de domnitorii români – [n. AMS].

⁹⁰ Este vorba despre Alexandru Dimitrie Ghica (1796-1862) – domnitor regulamentar al Țării Românești între 1834 și 1842 și caimacam între 1856-1858 – [n. LJ].

pantalonul strâmt de postav alb se ascundea sub bumbi de metal. El a trecut cu repeziciune pe lângă noi și a dispărut în curând după o stâncă.

Cum ne întorceam către Sibiu, am avut o dovadă uimitoare despre lenea și nepăsarea pe care românii au obiceiul să o manifeste. Am întâlnit opt cavaleri ai acestei națiuni într-un loc atât de strâmt încât părea necesar ca unii sau alții să se întoarcă din drum. Românii au concluzionat că era de datoria lor să dea înapoi, ca să ne lase să trecem. Dar, privind în urma lor, au văzut că drumul pe care trebuiau să îl refacă avea vreo cincizeci de pași și, pentru a evita această oboseală inutilă, s-au aliniat unul după altul pe marginea prăpastiei. Am vrut ca mai degrabă să mă întorc eu și să îi fac să înainteze; dar am fost avertizat că odată ce și-au luat poziția, nu vor renunța. Drept urmare, am trecut cât mai încetșor, și cu o teamă foarte mare ca vreunul dintre caii lor, făcând cea mai mică mișcare, să nu își arunce călărețul până în râu.

